

Creška ovca – drobna, skromna in živahna

Otok Cres ima kar nekaj posebnosti, zaradi katerih izstopa med številnimi hrvaškimi otoki. Je največji jadranski otok z najbolj severno lego. Posebnost je tudi sladkovodno jezero Vrana, ki predstavlja dragocen vir pitne vode za otočane in turiste.

Podnebje na otoku se razlikuje od podnebja na drugih otokih, predvsem zaradi njegovega položaja v Kvarnerskem zalivu, saj je pretežno del zaščiten s treh strani, sosednji otok Krk pa delno ublaži sunke močne senjske burje. Na severnem delu otoka prevladuje subsredozemsko podnebje. Ta del otoka je poraščen z gostim gozdom, v katerem prevladujejo puhasti hrast, beli in črni gaber, brest in kostanj. V osrednjem in južnem delu otoka pa je že bolj izrazito sredozemsko podnebje. Otok Cres ne ponuja idealnih razmer za kmetijstvo, saj je precej hribovit, tla pa so zelo plitva. Generacije prebivalcev so vseeno uspeli naravi iztrgati toliko obdelovalnih površin, da so lahko pridelali dovolj hrane zase in za ovce. Stoletja dolgo so otočani vztrajno čistili kamnite pašnike in iz kamnov gradili suhozidne ograje, ki danes tvorijo značilno in očesu prijetno pokrajino.

Prilagodljiva prebivalka Cresa

Predvsem na osrednjem in južnem delu otoka se je razširila reja creške ovce, ki tu do pred tridesetimi leti ni imela naravnih sovražnikov. Cres je eden redkih otokov,

kjer ni niti strupenih kač. Žal pa je želja nekaterih po lahkem zaslužku z lovskim turizmom na otok pripeljala tudi sovražnike ovc. Posredno in neposredno jih danes ogroža močno razširjena populacija divjih prašičev, ki uničujejo pašnike in ubijajo jagnjeta. Jelenjad pa ni težava

le oljkarjev, pač pa predstavlja grožnjo ovcam zaradi zajedanja njim že tako skopo odmerjene paše.

Creška ovca je sicer skromna in spretna pri iskanju hrane na kamnitih pašnikih. V zgodovini otoka je imela pomembno vlogo, saj je otočanom zagotavljala tako

Creška pramenka je drobna, na dolgih, tankih, a čvrstih nogah, povprečna velikost gnezda pa je okoli 1,5 jagnjeta.

Creške ovce v času dolgih sušnih poletij obtrgavajo tudi listje na drevju.

mleko in mlečne izdelke kot meso, pa tudi volno, krzno in obutev. Glede na mrzle in vetrovne creške zime so bili volna, krzno in koža izjemnega pomena za prebivalce otoka.

Creška ovca je pramenka, ki se je tekom stoletij prilagajala podnebnju in vegetaciji. Redijo jo samo na otokih Cres in Lošinj. Je živahna, drobna, odporna in precej skladno grajena. Odrasle ovce so v povprečju visoke dobrih 60 centimetrov in tehtajo okoli 40 kilogramov. Imajo kratko glavo, ravno čelo in običajno so brez rogov. Ovni imajo močne in dobro razvite rogove. Creška pramenka ima dolge, tanke, a čvrste noge, primerne za hojo po ostrem kamenju. Povprečna velikost gnezda je okoli 1,5 jagnjeta. Sodi med kombinirane pasme. V dvajsetem

Suhozidne kamnite ograje dajejo poseben pečat tej pokrajini. Stoletja so otočani s pašnikov odnašali kamenje in ga zlagali v ograje, ki še danes stojijo.

stoletju so izvajali poskusna gospodarska križanja za izboljšanje kakovosti volne, vendar niso prišli do pomembnega rezultata. V letih pred prvo svetovno vojno so nadaljevali poskuse in sicer z bergamaško pasmo, med vojno so pripeljali nekaj čistokrvnih merino ovnov, v petdesetih letih pa so sledila križanja s sardinsko pasmo. Nobeno od teh poskusnih križanj ni prineslo pomembnih izboljšav, zato so nadaljevali z rejo v čisti pasmi.

Točno število ovc je uganka

Do polovice dvajsetega stoletja je tako rekoč vsaka kmetija na Cresu in Lošinj imela nekaj ovc; bolj revne kmetije so redile od 15 do 20 ovc, premožnejše pa tudi več sto. Velikost tropa je bila prilagojena površini in kakovosti pašnika, ki jo je kmetija posedovala ali imela možnost

uporabe. Kmetije v notranjosti otoka so imele večje trope, tiste v bližini morja, ki so se ukvarjale predvsem z ribištvom, pa manjše.

Uradni podatki o številu ovc na otoku nikoli niso bili točni, saj jih kmetje zaradi davkov niso v celoti prijavljali. Zaradi načina reje (paša na pašnikih daleč od domačije, v gozdovih in makiji) je bilo težko izvajati nadzor prijavljenega števila. Po prvih zapisih iz šestnajstega stoletja naj bi na otoku redili okoli 120 tisoč ovc, v drugi polovici osemnajstega stoletja jih je bilo okoli 70 tisoč, ob prvem natančnejšem popisu leta 1869 je bilo prešteti 45.320 ovc, le enajst let kasneje 38.640, leta 1900 dobrih 32 tisoč, ob koncu druge svetovne vojne pa le še 19.366. Po vojni se je število ovc ponovno začelo dvigovati do šestdesetih let, ko se je začel drugi padec. Leta 2004 so rejci prijavili blizu 22 tisoč ovc. Od takrat število ovc pada, otočani pa povedo, da imajo danes še več težav s štetjem živali, saj številni rejci nimajo dedičev in po njihovi smrti živali ostanejo neoskrbovane na pašnikih ter se prosto gibajo po otoku. Sčasoma jih je težko uloviti, se pa rejci trudijo, da bi čim več teh živali ujeli in ostrigli, saj začne volna ovce močno ovirati.

Usoda ovc je odvisna od demografskih gibanj

Zanimivo je, da je bila ovčereja pomembna dejavnost tudi za prebivalce otoških mest. Tisti, nekoliko revnejši meščani, ki so bili še povezani s podeljem in so morda podedovali zemljo in živino, so se z ovčerejo ukvarjali zato,

Lubenice veljajo za enega najbolj slikovitih krajev na Cresu. Gre za starodavno mestece – utrdbo, nastalo na območju, ki je neprekinjeno naseljeno že štiri tisoč let.

Vhod v dvorišče ovčerejskega muzeja, pogosto okrašenega s pisano volna, ki se po barvanju suši.

da bi z dodatnim zaslužkom izboljšali gmotni položaj. Lastniki velikih posesti in velikih tropov so večinoma živeli v mestih, z ovčami pa se je ukvarjal plačani ovčar. Veleposestniki so nato iskali kupce za jagnjetino, sir in volno. Svoje trope so obiskali le občasno, večinoma v času strižnje, saj je bila njihova osnovna dejavnost trgovina ali obrt. Po drugi svetovni vojni je tudi na otokih kmetijstvo močno zaznamovala nacionalizacija, večje trope pa so prevzela državna kmetijska podjetja.

Creška ovca trenutno sodi v skupino potencialno ogroženih avtohtonih pasem. Če je prvemu padcu staleža botroval množičen odhod predvsem moških prebivalcev v Ameriko, pa je ra-

zlog za drugi padec števila ovc na otoku starostna struktura prebivalcev, ki živijo na Cresu celo leto. Mlajši so poiskali službe na celini ali pa živijo na Cresu le v času, ko je otok zanimiv za turiste, to je od aprila do oktobra. Ovce pa, čeprav so skromne in nezahtevne, potrebujejo oskrbo celo leto.

Danes se pašniki že zaraščajo, vendar še vedno pokrivajo okoli polovico skupne površine otoka. Na Cresu raste več kot 1300 različnih rastlinskih vrst, med njimi veliko dišavnih in zdravilnih zelišč. Takšna pestra vrstna sestava paše vpliva na gastronomsko kakovost mlečnih izdelkov in mesa, creška jagnjetina pa kraljuje na jedilnih listih boljših gostiln in restavracij na otoku.

Zgodovina otoškega zadruženstva

Na začetku dvajsetega stoletja so na Cresu ustanovili prve zadrug. Istočasno

je bilo v glavnem mestu otoka, Cresu, ustanovljeno Konzumno društvo, v njegovem sklopu pa so začeli odpirati živilske trgovine, mesnice in druge prodajalne po celem otoku. Leta 1905 je društvo zgradilo prvo moderno oljarno, ki še danes dela. Po drugi svetovni vojni so se zadrug nekajkrat preoblikovale in na skupnem creško-lošinjskem območju je delovalo osem kmetijskih zadrug, ki so se postopno združevale, dokler ni bila leta 1981 oblikovana splošna kmetijska zadruga Cres, ki še danes dobro deluje in pomeni pomembno podporo ovčerejem in pridelovalcem oljk.

Več kot gospodarska panoga

Nekateri posamezniki se zavedajo ne le gospodarskega, pač pa tudi zgodovinskega in kulturnega pomena ovčereje na Cresu. Veliko običajev na otoku je namreč povezanih z ovčami oz. njihovo

Leta 2004 je društvo ROG-OU dobilo v uporabo bivše župnišče. Poslopje so dolgo prenavljali in ga leta 2018 odprli. V skromnih prostorih so uredili zanimiv muzej ovčereje.

Na dvorišču, kjer raste veliko zdravilnih zelišč, so postavili devet panojev, na katerih predstavljajo ovčerejo in zgodovino kraja ter naravne znamenitosti.

Roman Faganel je okusil najbolj grenko plat življenja, danes pa živi in dela v Lubenicah oziroma v Muzeju ovčarstva in pravi, da se je na Cresu zanj začelo novo življenje. Na fotografiji med česanjem volne na grabunu, kot se lokalno na Cresu pravi česalu. (foto: Walter Salković)

rejo, predelavo njihovega mleka, mesa in volne. Tako je nastala neprofitna nevladna organizacija Ruralna otočna grupa – Muzej ovčarstva (ROG-MO), ki se že deset let (prej sicer pod drugim nazivom) ukvarja s tematiko ohranjanja tradicionalnih običajev, povezanih z rejo creških ovc. Leta 2004 so dobili v last stavbo starega župnišča v slikoviti vasi Lubenice. Župnišče je bilo štirideset let zapuščeno in v zelo slabem stanju. Sledilo je zbiranje sredstev in načrtovanje prenove, leta 2011 so se dela začela, istočasno pa so zbirali muzejsko gradivo, dokumentacijo, izdelali nekaj promocij-

skih filmov in tiskanih izdaj. Leta 2018 so Muzej ovčarstva v Lubenicah odprli in s tem obogatili vas, ki se že leta sooča z odhodom prebivalcev na kopno. Danes v vasi celo leto živi le pet prebivalcev. Štiri »nonice« in Romano Faganel, ki dela za ROG-MO in je skrbnik dela muzeja v poslopju stare vaške šole. ROG-MO v stari šoli organizira tematske razstave in delavnice, med njimi tudi delavnice polstenja. Romano tudi skrbi za tistih nekaj ovc, ki so še v vasi. Njegova življenjska zgodba je žalostna, a njegova sreča ob delu v Lubenicah toliko večja.

Od sirotišnice do raja nad morjem

Romano Faganel je bil še dojenček, ko so ga starši zapustili. Nato je kot otrok živel v različnih sirotišnicah, pri štirinajstih letih pa je že okusil življenje brezdomca na ulicah pristaniškega mesta Reka. Tam je v zatočišču za brezdomce Vrtnice sv. Frančiška po naključju spoznal Maria Šlosarja, enega od pobudnikov in snovalcev ovčerejskega muzeja v Lubenicah. Mario je iskal prostovoljce za delo pri obnovi in urejanju muzeja. Romano se je prijavil in aprila leta 2013 je prvič vstopil v Lubenice, vasico na vrhu strmega skalnatega previsa, 378 metrov nad morjem. Ko se spominja prvega srečanja z Lubenicami, pove, da je bilo mrzlo, megleno in hladno, prvi vtis pa rahlo zastrašujoč. A kljub temu se je Romano hitro navezal na vas, ki leži na najhladnejši točki ob hrvaški obali.

Lubenice so postale njegov prvi pravi dom, kjer živi v sožitju s prebivalci in naravo. Sam pove, da je zdaj za njega življenje ena sama pesem. Njegova naloga

je skrb za muzej, kjer se je hitro naučil polstenja, moderatorstvo delavnic polstenja ter izdelovanje različnih uporabnih predmetov iz volne. Turistom zna povedati veliko o zanimivostih in zgodovini kraja. Svojemu delu v stari vaški šoli, kjer so danes razstave in delavnice, je zelo predan. Zato sta ga Creška turistična zveza in ROG-MO leta 2017 nominirala za nagrado Hrvaške turistične zveze Človek – ključ do uspeha. Priznanje ga je presenetilo in vidno osrečilo. Vsi navzoči so bili prepričani, da je šlo v prave roke!

Načrtov je še veliko

Društvo ROG-MO letos načrtuje odprtje dodatnega prostora, namenjenega muzejski dejavnosti. Trenutno se muzej nahaja v dveh stavbah – stari šoli in obnovljenem župnišču, kjer so razstavljeni predmeti, ki so jih včasih uporabljali ovčerejci, ter trgovina z različnimi izdelki iz volne. V zgornjem nadstropju predvajajo večjezične filme o izdelavi sira in strižnji ovc. Muzej v starem župnišču je odprt od maja lansko leto. V župnijskem vrtu so postavili informacijske table o zemljepisnih značilnostih in zgodovini kraja, o značilnostih kmetijstva s poudarkom na reji ovc in o naravnem bogastvu Cresa. Muzej je odprt od 15. maja do 15. oktobra. V tem času je v Lubenicah precej več prebivalcev kot po koncu oktobra, ko se tako rekoč vsi vrnejo v svoje domove na celini. O delu ROG-MO bomo v Drobnici še pisali, saj je njihov pristop k ohranjanju kulture in izročila, vezanih na ovčerejo, zanimiv in očitno uspešen.

Tatjana Čop

Romano pri delu, ki zajema tudi zbiranje, pranje, barvanje in česanje volne. (foto: Mario Šlosar)

Romano se je na otoku naučil polstenja in zdaj vodi delavnice za obiskovalce. »Rad se ukvarjam s polstenjem. Ko to delam, mi ni treba ni ničesar misliti, pa še nekaj koristnega ustvarim,« je poudaril Romano. Na sliki so njegove pisane polstene torbice za mobilne telefone. (foto: Mario Šlosar)